

175

Şubat 2016

İK V DEĞERLENDİRME NOTU

İRAN'A YÖNELİK YAPTIRIMLARIN KALDIRILMASI NE ANLAMA GELİYOR?

Yeliz ŞAHİN
İK V Uzmanı

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI

www.ikv.org.tr

İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılması Ne Anlama Geliyor?

Yeliz Şahin

İKV Uzmanı

Genel Tespitler

- P5+1 ülkeleri ile Tahran arasında 14 Temmuz 2015'te varılan tarihi anlaşma "Kapsamlı Ortak Eylem Planı"nın (*Joint Comprehensive Plan of Action - JCPoA*) uygulama aşamasında 16 Ocak 2016 tarihinde geçildi.
- JCPoA'nın Uygulama Günü'nde, AB ile BM İran'a nükleer programı dolayısıyla uyguladıkları tüm yaptırımları kaldırırken ABD İran'a yönelik yaptırımların bir bölümünü gevşetti.
- Asya'daki ve Avrupa'daki şirketlerin yaptırımların kaldırılmasından en fazla yarar sağlayacağı, ABD'li şirketlerin ise nükleer anlaşmanın en büyük kaybedeni olacağı ifade ediliyor.
- İran'a yönelik yaptırımların kaldırılmasının sektörler bazında etkileri incelendiğinde, mali hizmetler, enerji ve ulaştırma en fazla potansiyele sahip sektörler olarak öne çıkıyor.
- Yaptırımların kaldırılması, 393,5 milyar dolar değerindeki İran ekonomisinin dünya ekonomisine yeniden entegre olması için çok önemli bir fırsat olarak görülüyor.
- Buna karşın İran'da yolsuzluğun yaygın seyretmesi ve ağır işleyen bürokratik süreçler, potansiyel yatırımcıları zorlayabilecek alanlar olarak öne çıkmakta.
- Türkiye ile İran arasında son dönemde bölgesel konularda yüz üstüne çıkan ayrılıklara rağmen, önemli ekonomik ve enerji bağlarının varlığından söz etmek mümkün.
- Türkiye'nin İran'a coğrafi açıdan yakınlığı ve iki ülke arasında köklü kültürel ilişkilerin varlığı, Türkiye'nin elini güçlendiren unsurlar olarak öne çıkıyor.
- Makine endüstrisi, dayanıklı tüketim malları, otomotiv, telekomünikasyon, endüstriyel tesis yapımı, hizmet sektörü, otel ve hastane inşası ve işletmeciliği, havalimanı işletmeciliği en fazla potansiyele sahip sektörler arasında başı çekiyor.

İran'ın nükleer programına ilişkin BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ile Almanya'dan oluşan P5+1 ülkeleri ile Tahran arasında 14 Temmuz 2015'te varılan tarihi anlaşma "Kapsamlı Ortak Eylem Planı"nın (*Joint Comprehensive Plan of Action - JCPoA*) uygulama aşamasında 16 Ocak 2016 tarihinde geçildi. JCPoA'da belirtilen yükümlülükleri kapsamında İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinde kullanılan santrifüjlerin büyük bölümünü imha edilmesi, Arak ağır su reaktörünün sökülerek çimento ile doldurulması, düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunu azaltması

başta olmak üzere bir dizi önlem öngörülüyor. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (*International Atomic Energy Agency - IAEA*) İran'ın nükleer programına ilişkin bulunduğu taahhütleri yerine getirdiğini teyit etmesiyle birlikte nükleer anlaşmada çok önemli bir eşik aşılarak, "Uygulama Günü"ne geçildi. Uygulama Günü ile birlikte BM, AB ve ABD'nin İran'a nükleer programı dolayısıyla uyguladıkları ekonomik ve mali yaptırımları kaldırmaları gündeme geldi. Buna karşılık İran'ın terörizme destek, nükleer silahların yayılması ve insan hakları ihlalleri gerekçeleriyle tabi olduğu yaptırımlarda herhangi bir gevşeme olmadığını belirtmek gerekiyor.

BM, AB ve ABD yaptırımları

16 Ocak 2016 tarihinde, AB Konseyi nükleer programı nedeniyle İran'a uyguladığı yaptırımları kaldırdığını açıkladı. BM'nin İran'ın nükleer programı nedeniyle uyguladığı yaptırımlar da bu tarihte kaldırıldı. Böylece bu tarih itibarıyla, BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) İran'ın nükleer programına ilişkin aldığı 1696 (2006), 1737 (2007), 1747 (2007), 1803 (2008), 1835 (2008), 1929 (2010) ve 2224 (2015) sayılı kararlar da geçerliliğini yitirmiş oldu. Hâlihazırda, Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı onayan 2231 sayılı BMGK kararı ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) İran'ın nükleer faaliyetlerini ilgilendiren çerçeveyi oluşturuyor. Nükleer program kapsamındaki yaptırımlar ilk olarak 1992 yılında ABD tarafından uygulanmaya başlamış, IAEA'nin Eylül 2005'te İran'ın NPT kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal ettiğini saptamasının ardından ABD'nin Tahran yönetimini mali açıdan izole etmek üzere harekete geçmesi uluslararası yaptırımlar rejimi oluşmasına zemin hazırlamıştı.

BMGK ilk olarak 2006 yılında İran'ın nükleer programı kapsamında uranyum üretimi ve zenginleştirme faaliyetleri ile balistik füze geliştirmede kullanılabilecek madde ile teknolojilere ambargo uygulamaya başlamıştı. İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini sürdürmesi nedeniyle BMGK, 2007 yılında kabul ettiği 1737 sayılı kararla İran'a silah ambargosu uygulamaya başladı ve yaptırımlar listesi oluşturularak nükleer programa destek veren şirket ve kişilerin mal varlıklarını dondurulmasına karar verdi. BMGK 2008 yılında kabul ettiği 1803 sayılı kararla İran'a yönelik ekonomik ve ticari yaptırımları sıkılaştırarak, yaptırımlar listesini genişletti. Bunun yanında İran'a sivil ve askeri amaçlarla kullanılacak hassas teknolojik ürün satışı da yasaklandı. 2010 yılında kabul edilen 1929 sayılı kararla İran'a daha sıkı mali kısıtlamalar, geliştirilmiş kargo kontrolleri ve genişletilmiş silah ambargosu uygulamaya başlandı.

AB Yaptırımları

AB, özellikle 2010-2013 yılları arasında nükleer programı dolayısıyla Tahran'a yönelik oldukça sıkı yaptırımlar kabul etti. AB tarafından kabul edilen yaptırımlar arasında; uranyum zenginleştirmede kullanılabilecek teçhizatın ticaretine getirilen kısıtlamalar, nükleer programın gelişimine destek olan kişi ve kuruluşların mal varlıklarının

dondurulması ve AB'ye girişlerinin yasaklanması; İran bankaları ve finans kuruluşlarıyla yapılan işlemlerin yasaklanması ve İran'a petrol ambargosu uygulanması sayılabilir.

AB tarafından 16 Ocak 2016 itibarıyla kaldırılan yaptırımlar şu şekilde¹:

Finans, bankacılık ve sigortacılık	<ul style="list-style-type: none">• İran'daki kişilere para transferine getirilen kısıtlamalar;• Bankacılık faaliyetleri, AB ile İran bankaları arasında ortak girişimler, İranlı bankaların AB üye ülkelerinde şube ve bayi açması;• AB merkezli bankaların İran'da şube ve bayi açması;• İran bankalarına, gerçek ve tüzel kişiler ile şirketlere SWIFT hizmeti sağlanması;• İran ile ticarete ihracat garantisi ve sigorta sağlanması.	Yaptırımlar kaldırıldı.
Petrol, doğalgaz ve petrokimya	<ul style="list-style-type: none">• İran'dan petrol, doğalgaz, petrol ve petrokimya ürünleri ithalatı, satın alınması ve nakliyesi;• AB'den İran'a petrol, doğalgaz ve petrokimya sektörlerinde kullanılmak üzere teçhizat ve teknoloji transferi ile İran'ın doğalgaz, petrol ve petrokimya sektörlerine yatırımlar.	Yaptırımlar kaldırıldı.
Gemicilik, gemi inşası ve nakliye	<ul style="list-style-type: none">• Kargo gemisi ve petrol tankeri inşası veya nakliyatı için ilgili teçhizat ve teknolojinin satışı, tedariki, transferi veya ihracatı.	Yaptırımlar kaldırıldı.
Altın, diğer değerli metaller	<ul style="list-style-type: none">• Altın, diğer değerli metallerin alım satımı, nakliyesi ve tedariki.	Yaptırımlar kaldırıldı.
Metaller	<ul style="list-style-type: none">• Grafit, ham veya yarı işlenmiş metallerin satışı, tedariki, transferi veya ihracatı.	Giriş izni uygulanmaya başlandı.
Yazılım	<ul style="list-style-type: none">• Yazılımların satışı, tedariki, transferi veya ihracatı	Giriş izni uygulanmaya başlandı.
Mal varlıkları dondurulan kişi ve şirketler	<ul style="list-style-type: none">• 300'ü aşkın kişi ve şirket tabi yaptırımlar listesinden çıkarıldı.	Yaptırımlar listesi güncellendi.

İran'a yönelik silah ambargosu ile füze teknolojisine ilişkin yaptırımların halen yürürlükte olduğunu; insan hakları ihlalleri, terörizm ve silahların yayılması konularına bağlı olarak seyahat yasağına tabi olan veya mal varlıkları dondurulan kişiler listesinde

¹European External Action Service, "Information Note on EU sanctions to be lifted under the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)", 23.01.2016, http://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/iran_implementation/information_note_eu_sanctions_jcpoa_en.pdf Erişim Tarihi: 08.02.2016.

bir değişiklik olmadığını belirtmek gerekiyor. Nükleer silahların yayılması, hassas ürün ve teknolojiler ile mali yardım ve teknik destek de dahil olmak üzere ilgili hizmetler, yetkili ulusal makamların iznine bağlı durumda.

ABD Yaptırımları

ABD, 16 Ocak 2015 tarihinde İran'a nükleer program kapsamında uyguladığı yaptırımların bir bölümünü gevşetti. ABD makamları tarafından yapılan açıklamaya göre, İran'a nükleer programı dolayısıyla uygulanan yaptırımların kaldırılması, ABD vatandaşı olmayan gerçek ve tüzel kişileri etkiliyor. Bu da, ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarının ABD vatandaşları veya ABD'de daimi ikamet hakkı bulunan kişiler ile ABD'li şirketler için devam edeceği anlamına geliyor.

Nükleer dosya ile ilişkili bazı ikincil yaptırımların (bir diğer deyişle Amerikalı olmayan kişilerin ve şirketlerin İran ile ilişkilerini ilgilendiren, tamamen ABD hukuk sistemi dışında gerçekleşen ve ABD vatandaşlarının dahil olmadığı yaptırımlar) gevşetilmesi kapsamında;

- İran'ın finans ve bankacılık sektörüne yönelik yaptırımlar;
- Sigorta, reasürans, aracılık yüklenimi hizmetlerine yönelik yaptırımlar;
- İran'ın enerji ve petrokimya sektörünü hedef alan yaptırımlar;
- Gemicilik, nakliye ve liman işletmeciliği sektörlerini hedef alan yaptırımlar;
- İran ile altın ve diğer değerli metallerin ticaretine getirin yaptırımlar;
- İran ile grafit, ham veya yarı işlenmiş metaller ile bazı yazılımların (İran'ın askeri ve balistik füze programları haricinde) ticaretine uygulanan yaptırımlar ile
- Otomotiv sektörüne yönelik yaptırımların bazıları kaldırıldı.

Bunların yanında 400 kişi ve kuruluş yaptırımlar listesinden çıkarıldı (Yaptırımlar listesinde 200'ü aşkın kişi ve şirket daha bulunuyor). Böylece ABD vatandaşı olmayan kişi ve şirketlerin İran Merkez Bankası ve İranlı diğer finans kuruluşları dahil olmak üzere yaptırımlar listesinden çıkarılan İranlı kişi ve kuruluşlar ile ikincil yaptırımlara tabi olmadan işlem yapması mümkün olacak. Buna karşılık, ABD'li kişi ve şirketlerin İran Hükümeti veya finans kurumları ile işlemlerine uygulanan yaptırımlar ise halen yürürlükte bulunuyor.

Ek olarak, 16 Ocak 2016 tarihinde ABD'li kişilerin sahip olduğu veya ABD'li kişilerce kontrol edilen ABD-dışı kuruluşların İran'ı ilgilendiren işlemler yapmaları için izin belgesi verilmesi öngörüldü. İran'a yalnızca sivil hava taşımacılığında kullanılmak üzere ticari uçak veya parçalarını ihraç etmek, satmak, kiralamak ve nakletmek isteyen kişi ve şirketler için lisans verilirken İran'dan ABD'ye halı ve fıstık ile havyar da dahil gıda ürünleri ithalatı için genel izin verildi.

ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarından birincil yaptırımlar; yani ABD'li şirket ve kişileri etkileyen ABD ticaret ambargosu halen yürürlükte bulunuyor. Bunun yanında, terörizme destek, insan hakları ihlalleri, kitlesel imha silahlarının yayılması ve adı Suriye'de insan hakları ihlallerine karışanlar ile Yemen'de barışı, güvenliği ve istikrarı tehdit eden kişilere destek verdiği gerekçesiyle İran'a uygulanan yaptırımlar geçerliliğini sürdürüyor.

Nükleer anlaşma sonrasında ikincil yaptırımların kaldırılması, bunlardan ABD'li kişi ve şirketlerin yaralanamayacağı anlamına geliyor. Ticari yolcu uçağı ve parçaları satışına getirilen kısıtlamaların kaldırılması ile Boeing başta olmak üzere ticari uçak ve parçaları üreten ABD'li şirketlerin bu duruma bir istisna teşkil ettiği söylenebilir. Ancak mali hizmetler alanında faaliyet gösteren firmalar başta olmak üzere diğer şirketler için Clinton yönetimi tarafından 1995 yılında getirilen İran ile ticaret ve yatırım yasağının kaldırılmadığının altını çizmek gerekiyor.

Asya ve Avrupa'daki şirketlerin yaptırımların kaldırılmasından en fazla yarar sağlayacağı, ABD'li şirketlerin ise nükleer anlaşmanın en büyük kaybedeni olacağı öngörüler arasında. İran ekonomisinin ABD'li şirketlere tamamen açılmasını beraberinde getirmese de, yaptırımların gevşetilmesi, şüphesiz Washington-Tahran hattında ilişkilerin normalleşme sürecine girmesine katkıda bulunacaktır.

İran'a yönelik yaptırımların kaldırılmasının sektörler bazında etkileri incelendiğinde, mali hizmetler, enerji ve ulaştırma sektörleri en fazla potansiyele sahip sektörler olarak öne çıkıyor. Hatırlanacağı üzere, 2012 yılında, İran bankaları ambargolu şirketler arasına dahil edilerek SWIFT sisteminden çıkarılmış ve böylece İran bankalarının yabancı bankalarla işlem yapmasını engellenmişti. Mali hizmetler sektöründeki yaptırımların kaldırılması sonucu İran'ın 2012 yılından bu yana kullanamadığı elektronik ödemeler sistemi SWIFT'e tekrar dahil olması dolayısıyla uluslararası finans sistemiyle bütünleşmesi mümkün olacak.

Yaptırımların Kaldırılmasının İran İçin Önemi

Yaptırımların kaldırılması, 393,5 milyar dolar değerindeki İran ekonomisinin dünya ekonomisine yeniden entegre olması için çok önemli bir fırsat olarak görülüyor. Yaptırımların kaldırılması ile İran'ın uluslararası bankalarda dondurulmuş olan 100 milyar dolarlık varlıklarının serbest bırakılmasının mümkün olacağı belirtiliyor. İki haneli enflasyon ve işsizlik oranları kaydeden İran ekonomisi için yaptırımların kaldırılması büyük önem taşıyor. IMF, 2015-2016 döneminde İran'da ekonomik büyümenin sıfıra yakın, işsizlik oranının ise yüzde 14 civarında kaydedileceği tahmininde bulunuyor. 2016-2017 döneminde ise yaptırımların kaldırılmasıyla birlikte, petrol üretiminin artması, ticaret ve finansal işlemlerin maliyetindeki azalma ve yabancı varlıklara erişimin etkisiyle GSYİH büyümesinin yüzde 4 ila yüzde 5,5 oranında kaydedilebileceği öngörülüyor.

İranlı yetkililer, yaptırımların kaldırılmasını takiben altı ay sonra İran'ın petrol piyasasındaki gücünü geri kazanarak 500 bin varil ek ham petrol ihracatı yapar hale geleceğini ifade ediyor. İranlı kaynaklara göre, petrol ve doğalgaz alanlarında 30 milyar dolar yatırım bekleniyor. Dünyanın en büyük dördüncü petrol rezervlerine sahip olan İran, 1,1 milyon varil düzeyinde seyreden günlük ham petrol ihracatını yaptırımlar öncesi dönemde olduğu gibi 2,2 milyon varil seviyesine çıkarmayı hedefliyor. OPEC ülkeleri ile Rusya'nın petrol üretimini artırdığı ve petrol varil fiyatının son 12 yılın en düşük seviyelerini gördüğü ve 30 doların altına düştüğü mevcut ortamda, IMF, İran'ın petrol ihracatını artırması ile ham petrol varil fiyatında 5 ila 15 dolar düzeyinde bir düşüş yaşanabileceği tahminler arasında.

Yaptırımların kaldırılması, büyük fırsatları beraberinde getirmesine karşın İran'da yolsuzluğun yaygın seyretmesi ve ağır işleyen bürokratik süreçler, potansiyel yatırımcıları zorlayabilecek alanlar olarak öne çıkmakta. İran'ın potansiyel yatırımcılar için daha cazip hale gelmesi için yolsuzluğun ele alınması, güvenilir bir bankacılık sisteminin oluşturulması ve yatırım sermayesinin korunmasının teşvik edilmesi Tahran'ın yapması gerekenler arasında.

Dünya Bankası tahminlerine göre, İran'ın ihracatının mevcut GSYİH'sinin yüzde 3,5'i düzeyinde, 17 milyar dolar civarında artış görülmesi bekleniyor. İngiltere, Çin, Hindistan, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın İran ile ticaretlerinde en fazla artış kaydedecek ülkeler olacağı tahmin ediliyor. İran'a yönelik doğrudan yabancı yatırımlarda da yılda 3 milyar dolar düzeyinde artış öngörülüyor².

Mart-Aralık 2015 tarihleri arasında İran'ı 140 ticari heyet ziyaret etti, Kasım 2013'te nükleer dosyada geçici anlaşmanın sağlanmasından bu yana AB ülkelerinden gelen ticari heyet sayısı ise 200'e yakın³. Temmuz 2015 itibarıyla da İngiltere, Almanya, Fransa, İspanya ve Avusturya başta olmak üzere Tahran'da yoğunlaşan diplomatik trafik, yaptırımlar sonrası İran'a verilen önemi gösteriyor. Uygulama Günü'nden iki hafta dahi geçmeden beş günlük bir Avrupa ziyaretine çıkan İran Cumhurbaşkanı Ruhani'nin, Fransa ve İtalya'da gerçekleştirdiği temasların ardından ülkesine 40 milyar avro değerinde yatırım öngören anlaşmalarla dönmesi de Avrupalı şirketlerin İran pazarında gördüğü potansiyelin bir diğer göstergesi⁴.

² World Bank, "Iran: Lifting of Sanctions Will Lower Oil Prices and Boost Domestic Economy If Managed Well", 10.08.2015, <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/08/10/iran-lifting-sanctions-will-lower-oil-prices-and-boost-domestic-economy-if-managed-well> Erişim Tarihi: 20.02.2016

³ European Council on Foreign Relations, "Iran", European Foreign Policy Scorecard 2016, <http://www.ecfr.eu/scorecard/2016/mena/47> Erişim Tarihi: 20.02.2016

⁴ Patryk Pawlak, "Iran after the nuclear deal: Implications for the region and the EU", European Parliamentary Research Service Briefing, Şubat 2016. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577961/EPRS_BRI\(2016\)577961_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577961/EPRS_BRI(2016)577961_EN.pdf) Erişim Tarihi: 20.02.2016

Yaptırımların Kaldırılması Türkiye Açısından Ne Anlama Geliyor?

80 milyona yakın nüfusuyla İran pazarı, Türk ve Avrupalı şirketler için enerji, üretim, perakende, tüketici ürünleri, gıda sektörü, mali kurumlar ve hizmetler muazzam fırsatlar sunuyor.

Türkiye ile İran arasında son dönemde bölgesel konularda yüz üstüne çıkan ayrılıklara rağmen, önemli ekonomik ve enerji bağlarının varlığından söz etmek mümkündür. Türkiye ile İran'ın, Suriye'deki iç savaş ve Yemen'deki kriz bağlamında olduğu gibi bazı bölgesel konularda birbirine zıt dış politika tercihleri izlemelerine rağmen iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin olumlu bir seyir izlediği söylenebilir. 2014 yılında iki ülke arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin kurulması ile ilişkiler yeni bir boyut kazandı. İran ile Türkiye arasında 2014 yılında 14 milyar dolar düzeyinde kaydedilen ticaret hacminin önümüzdeki 2 yıl içerisinde 30 milyar dolara çıkarılması hedefleniyor. Ocak 2015'te yürürlüğe giren Tercihli Ticaret Anlaşması da ticaret hacmini genişletecek önemli bir unsur teşkil ediyor.

Yaptırımların kaldırılması, kısa vadede Türk iş dünyası için ticari ve ekonomik anlamda büyük bir potansiyel sunuyor. Türkiye'nin İran'a coğrafi açıdan yakınlığı ve iki ülke arasında köklü kültürel ilişkilerin varlığı, Türkiye'nin elini güçlendiren unsurlar olarak öne çıkıyor. İş dünyası açısından önem taşıyan sektörler arasında ise makine endüstrisi, dayanıklı tüketim malları, otomotiv, telekomünikasyon, endüstriyel tesis yapımı, hizmet sektörü, otel ve hastane inşası ve işletmeciliği, havalimanı işletmeciliği başı çekiyor.

İranlı yatırımcıların Türkiye'de iş kurmasını özendirecek adımların da atılması bekleniyor. İTO verilerine göre, İstanbul'da faaliyet gösteren İran sermayeli bin 715 firma mevcut. Türkiye'nin ise İran'da petrokimyadan ev tekstili sektörlerinde 200'ün üzerinde yatırımı bulunuyor⁵.

Rusya ile ilişkilerde uçak krizi nedeniyle süren gerilimin de Türkiye için İran'ın önemini artıran unsurlardan biri olarak öne çıktığı söylenebilir. Bu kapsamda, Rusya'ya ihraç edilemeyen ürünlerin İran'a yöneltilmesi üzerinde durulurken İranlı turistlerin de Rusya'nın kabul ettiği yaptırımlar karşısında zor günler geçiren turizm sektörü için alternatif oluşturacağı telaffuz ediliyor.

⁵ Aram Ekin Duran, Talip Yılmaz, "Türk şirketleri İran'a 'Merkez'den girecek", *Ekonomist*, <http://www.ekonomist.com.tr/turk-sirketleri-irana-merkezden-girecek-haberler/8762.aspx?3.Page>
Erişim Tarihi: 20.02.2016